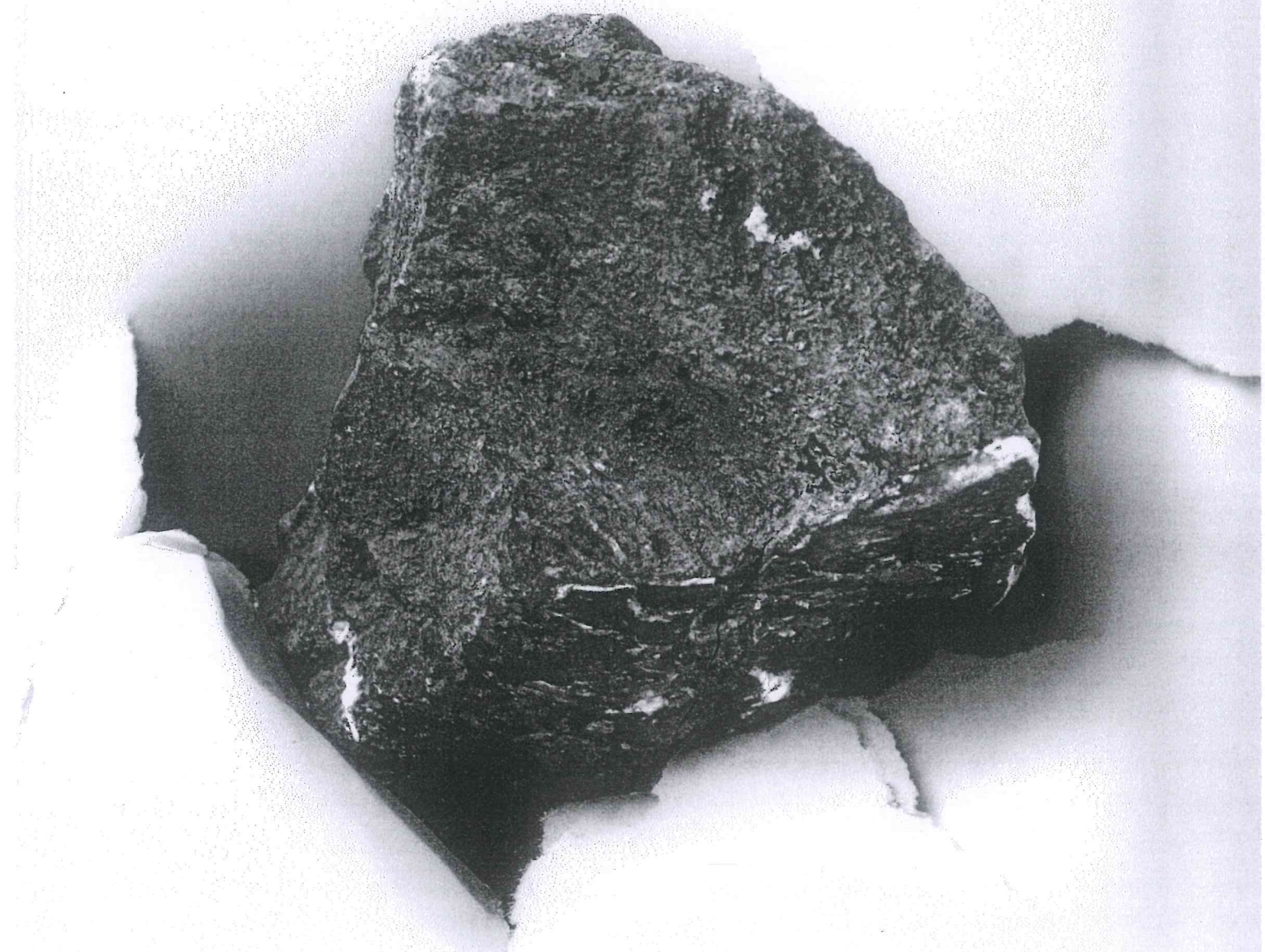
EVRENSEL KÜLTÜ

AYLIK KÜLTÜR, SANAT, EDEBİYAT DERGİSİ • SAYI 182 • ŞUBAT 2007 • 5 Y

Edebiyatın Ağır İşçisi Cevdet Kudret 100 YAŞINDA

Panel

Adnan Özyalçıner
Adnan Binyazar
Efnan Dervişoğlu
Yusuf Çotuksöken

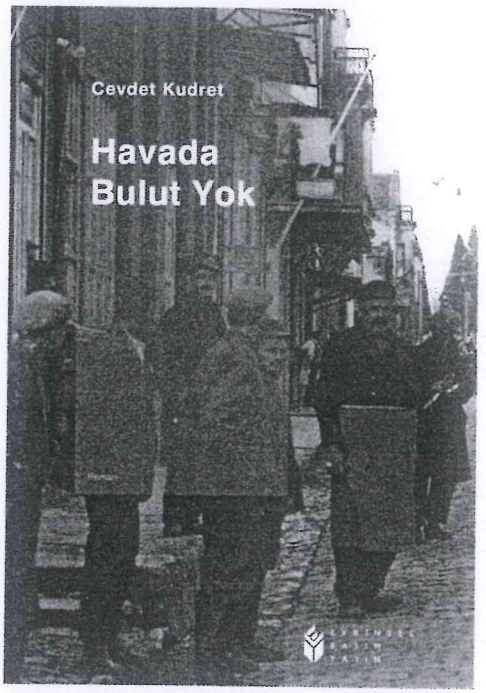
19 Şubat 2007-18:30
Tarık Zafer Tunaya Kültür Merke
Tünel/Beyoğlu

Türkiye Yazarlar Sendikası

Evrensel Basım Yayı

Cevdet Kudret'in üç romanı doğumunun 100. yılında yeniden okurlarla buluşuyor.

Cevdet Kudret'in "Süleyman'ın Dünyası" başlığı altında toplayabileceğimiz bu üç romanı, iki dünya savaşı ve sonrasını kapsıyor. Bu yıllardaki günlük yaşam, sınıflar arasındaki çatışmalar, aydınların tutumu Cevdet Kudret'in güzel ve yalın Türkçesi ile sergileniyor.

EVRENSEL BASIM YAYIN
KAMERHATUN MAH. ALHATUN SK. NO: 27 BEYOĞLU İSTANBUL
T: (+90) 212 361 09 07 (PBX) F: (+90) 212 361 09 04 W: www.evrenselbasim.com E: bilgi@evrenselbasim.com

İÇİNDEKİLER

3 **Ben geceler boyu** Sennur Sezer / Fotoğraf: Ali Öz
4 **Vurdular onu!** Adnan Özyalçıner
7 **Görüntünün ötesine taşan bir "zaman" ressamı: İrfan Okan** Üstün Akmen
9 **Sosyomorfik sanat** Erdal Ateş
12 **Karşı deneyim!** Ferhan Yürekli - İrem Falay
14 **'Ağacından ayrı düşmüşlere...'** Elif Görgü
19 **Eşikler** Şükrü Erbaş
20 **Müzik tarihine nasıl bakmalı? - 9** Ahmet Say
23 **Gülüşün yanık bir karanfil şimdi** Gülsüm Cengiz
24 **Yarası olmayan hikâye olmaz...** Ayşebengi-Ebru Kızıl
28 **Gerçekçi fotoğrafın büyük ustası: André Kertész** Hürü Kaya
31 **Afrodisyaslı Tanrıça/Ana** Cengiz Bektaş
32 **Cevdet Kudret'in doğumunun 100. yılında...** Efnan Dervişoğlu
37 **Sonsuzluğun ipek yolu** Müslim Çelik
38 **Topluma mühendislik; söker mi sökmez mi?** Koray Karaermiş
41 **Afrika'da bir meteor; Lumumba** Yaşar Atan
46 **Kiralık Oyun'un bir yıllık birikmiş kirası** Burcu Alkan
49 **"Burada yaptığım şey, beni buradan dışarı çıkarmalı"** Ayşebengi
51 **'Halkı operaya ısındırma' amacında bir grup: Candaş Müzikal** Sajdn Ilgaz
54 **Saraybosna'dan Freud'a kadar uzanan iki sergi** Ferhat Uludere
57 **Su ve aşk** Selim Şen
58 **Kent rüyaları** Murat Bayramoğlu
59 **Arife Kalender ile söyleşi** Kadir İncesu
61 **dan! linç! dan!** Fergun Özelli
62 **Sıradan okur**
64 **Haber, duyuru, yorum** Hazırlayan: Ebru Moçoş
66 **Kitap** Hazırlayan: Eylem Yıldızer
68 **Müzik** Hazırlayan: Ebru Kızıl
70 **Dosya: 'Harem'den 'Medeniyetler savaşı'na Oryantalizm - 1**
Geoffrey Clark, Fatih Polat

EVRENSEL KÜLTÜR Aylık Kültür, Sanat, Edebiyat Dergisi Şubat 2007 • Sayı 182 • Doğa Basın Yayın Ltd. Şti. adına Sahibi: Songül Özkan • Yazışleri Müdürü: Eylem Yıldızer • Genel Yayın Yönetmeni: Aydın Çubukçu • Kapak Tasarım: Ömer Ülkenciler • Bilgisayar Uygulama: Tolga Aykutlu • Yayın Türü: Yerel Süreli • Dağıtım: Yay-Sat • Yönetim Yeri: Tarlabaşı Bulvarı Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25/1 Beyoğlu / İstanbul • Tel: 0212 361 09 07 • Faks: 0212 361 09 04 • evrenselkultur@evrenselbasim.com • evrenselkulturdergi@yahoo.com • Yurtdışı Temsilciliği: Hüseyin Avgan - didf@didf.de • Schwalbengasse 42 - 50667 Köln / Almanya • Tel: 0049 221 925 54 93 • Faks: 0049 221 925 54 95 • Teknik Hazırlık: Doğa Basım Yayın (0212) 361 09 07 • Baskı: Graphis Matbaa Yüzyıl Mah. Matbaacılar Sitesi 1. Cadde No:139 Bağcılar 34560 İstanbul • Abone Koşulları: 6 Aylık: 25 YTL, Yıllık: 50 YTL • Posta Çeki Hesabı: Songül Özkan, 666 748/Sirkeci-İstanbul • Banka Hesabı: Doğa Basın Yayın Ltd. Şti. İş Bankası Kuledibi Şubesi 1078 0185619

Cevdet Kudret'in doğumunun 100. yılında "Süleyman'ın Dünyası"na yeniden "merhaba"

Dr. EFNAN DERVİŞOĞLU

Kocaeli Üniversitesi, KMYO Öğretim Üyesi

"Okun İzleri" adlı şiirinin yayımlandığı 1926 yılından (İctihâd, No. 215.) 1992'deki ölümüne dek aralıksız sürdürdüğü çalışmalarıyla hep yazı hayatının içinde olmuş bir isimdir Cevdet Kudret. Kimi zaman şair ve yazar kimi zaman da araştırmacı ve incelemeci olarak. Bu ikinci yönünün ürünü olan monografik çalışmalar, "Ortaoyunu" ve "Karagöz" gibi geleneksel sanatlarımızla ilgili derleme ve incelemeleri, "Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman" adlı üç ciltlik eseri "Edebiyat Tarihi" adıyla yayınlanan tek eseri, ölümünden sonra basılan "Örnekli Türk Edebiyatı Tarihi" Kudret'in edebiyat tarihçisi olarak tanınmasına neden olmuştur.

1950'de Bitlis'e tayin edilen ve bazı kaygıları yüzünden istifa eden Kudret, 50'li yıllarda ders kitapları hazırlamaya yönelir; hatta bu kitaplarında kullandığı "Abdurrahman Nisari" isminin, bir dönem, kendi isminin bile önüne geçtiği söylenebilir. *"Sanat alanında emeğinin karşılığını almak kim bilir ne güzel şeydir. Bense, sanat çalışmalarımın hiçbirinden herhangi bir çıkar sağlayamadım. Edebiyatın proleteryasıyım ben..."*[1] diyen yazarın, yıllar boyunca yalnızca yazdıklarının geliriyle geçindiği bilinmektedir. Cevdet Kudret, Sennur Sezer'in deyişiyle; "ozan ve öykücü-romancı kişiliğini, çalışmalarını paraya çevirme acelesi ile arkaya itmek zorunda kalmış yazarlardandır..."[2] 70. yaşında, bu durumu şöyle açıklar:

"(...) Ben yavaş ve zor yazan bir adamım. Her ay belli bir gelirim olacak da, ona dayanarak yavaş yavaş çalışacağım. Tiyatro serüveni sona erince, roman yazmağa girişmiştim. Bitlis sürgünlüğü işleri altüst etti; başka sanatçılar gibi, roman yazarlığını sürdürüp ekmek parasını onunla çıkarma olanağım yoktu; dedim ya, ben yavaş yazarım; ancak iki üç yılda bitirebileceğim bir kitabın geliriyle –hele o yıllardaki yazı ücretlerinin gülünçlüğüyle– geçinemezdim elbette. (...) Takma adlarla okul kitapları yazdım; oradan da, edebiyat incelemelerine geçtim. Bu arada, fırsat buldukça, roman çalışmalarımı (tabiî uzun aralıklarla) gene de sürdürdüm (...)"[3]

Cevdet Kudret, uzun aralıklarla yayınlanan ve birbirinin devamı niteliğini taşıyan üç roman yazmıştır. *Sınıf Arkadaşları*, 1943'te; *Havada Bulut Yok*, 1958'de; *Karıncayı Tanırsınız* ise, ilk iki romanın ikinci baskılarıyla birlikte 1976'da yayınlanır. Bağımsız karakterleri yanında birbirini bütünleyen bu romanların "ırmak roman" olduğunu söylemek gerekir. Üç romanda da Süleyman merkezdedir. Yazar I. Dünya Savaşı'ndan II. Dünya Savaşı'na uzanan tarihsel bir dönemde, Süleyman'ın; çevresiyle birlikte yaşadıklarını, gözlemlerini anlatır. Savaş ve işgal döneminin sıkıntılı yıllarından tek parti iktidarının egemen olduğu yıllara varan otuz yıllık bir dönem ve bu dönemin İstanbul-Kayseri panoramasında yansıyan görüntüleri, çarpıcı fotoğraflarla gözler önüne serilir.

Sınıf Arkadaşları, Süleyman'ın ilkokula adım atmasıyla başlar ve Kayseri Lisesi edebiyat öğretmenliğine atanmasıyla sona erer. Asıl olay örgüsü, Süleyman ve annesinin hayat mücadelesi üzerine kurulmakla birlikte, ayrı birer hikâye niteliği taşıyan bölümlerde –romanın kurgusuna bağlı olarak– Süleyman'ın sınıf arkadaşlarını ve ailelerini tanırız. Yazar, geriye dönüşlerle, çoğu kez de özetleme tekniğini kullanarak, bu ailelerin geçmişlerini, olay zamanına kadarki serüvenlerini anlatır. Sennur Sezer'in ifadesiyle; *"Bir dar çevre gözlemi gibi görünen bu anlatım, yoklukların, zorlukların İstanbul'unu paşa ya da aristokratından hizmetkârına, esnafından işçi ya da gündelikçisine bir imparatorluk başkentinin hemen bütün sınıflarını yaşamlarıyla yansıtır."*[4]

Havada Bulut Yok, Süleyman'ın Kayseri'de yaşadıklarına, tanık olduklarına ilişkindir. Kayseri'de "aydın" kimliğinden çok uzak bir öğretmen çevresiyle karşılaşan Süleyman'ın bu şehirdeki gözlemleri hiç de iç açıcı değildir. Bir yanda yoksulluk ve sefalet içinde yaşamaya mahkûm, çileli insanlar; öte yanda yalnızca kendi çıkarlarını düşünen ve rahat bir hayat sürdüren zenginler. İki farklı hayatın yaşandığı Kayseri'de ideallerine sarılmış bir öğretmendir Süleyman. Onun, II. Dünya Savaşı yıllarını da içine alan bu dönemdeki gözlemleri, çatışmaları; sosyal çelişkileri yansıtması yanında eğitim sistemimizin farklı bir yapılanmayı gerektirdiğini de vurgular.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na katılmamakla birlikte, özellikle askerî alanda tedbirli davranmak zorunda kalmıştır. "Nisan 1941'de Alman orduları Balkanlar'a girip de sınırlarımıza yaklaştıkça" İstanbul'un "boşaltılması dahi gündeme getirilmiştir. Bilinen, bundan sonraki üç yılın, "savaşın her an kapıyı çalma ihtimali içeri-

sinde gerilimli bir ortamda" geçtiğidir. Savaş başladığında 9 kuruş olan ekmek 1941'de 16 kuruşa, 1943'te 39 kuruşa yükselmiştir. O da karne ile verilmektedir.[5] Türkiye bu yılları daha çok yokluk yılları olarak hatırlar. *Havada Bulut Yok* gibi *Karıncayı Tanırsınız* da dönemin, bu yönüyle yansıtıldığı bir roman olarak dikkati çeker ve 1943'te Kayseri'den ayrılan Süleyman'ın İstanbul'da iş aradığı aylar boyunca yaşadıklarını, görüp tanık olduklarını anlatır. Zor koşullarda çalışan insanların emeğinin sömürüldüğü, haksız kazançlarla servetine servet katanların gününü gün ettiği bir ortamda gözlenip yaşananlar, toplumdaki ikiliği, sınıfsal farklılıkları ve yozlaşmayı gözler önüne serer. Roman kişilerinden Servet Bey, kızı Leyla'ya şöyle demektedir: *"(...) Başka tabakadan kimselere karşı duyduğumuz ilgiye sevgi diyemeyiz. Bir kediye, bir köpeğe, bir ata duyduğumuz ilgi gibidir o. Başka cins varlıklardan hoşlanabiliriz ama, evlenemeyiz onlarla. Kendinizi toparlayın. Ayrı ayrı varlıkları birbirine karıştırmayın."*[6] Bu sözler, romandaki zengin kişilerin halkın yoksul kesimine bakışını da özetler niteliktedir. Cevdet Kudret'in üç romanında da zenginlik-yoksulluk çatışmasından doğan sorunlar sergilenir.

I. Dünya Savaşı ve mütareke yılları

" '1914'. Bu bir tarihtir. 'Umumi Harb'. Bu bir deyimdir! 'Abdullah'. Bu bir addır, o tarihle o deyimin arasına rastlayan bir ad. Bu ad, o tarihten yirmi yıl önce, ya da yirmi yıl sonra gelseydi, sonuç başka türlü olurdu."[7]

Sınıf Arkadaşları'nın "Bin Dokuz Yüz On Dört" başlıklı 6. bölümü böyle başlar. Süleyman'ın babasının askere alınışı ve Musul'da şehit düşmesi, olayların akışına yön verir ki yazar da böyle düşünmektedir; bu noktada Süleyman'ın kişisel tarihiyle ülke tarihinin çakıştığı söylenebilir. Süleyman 1914'te henüz çocuktur ve "Umumi Harb", onun için öncelikle "babasızlık" demektir. Süleyman'ın bu yıllardaki gözlemleri, düşünceleri, savaşın ciddi boyutlarını değerlendirmeye pek de elverişli sayılmaz. Bu noktada yazar devreye girerek tarihsel bilgiler aktarır; I. Dünya Savaşı yıllarında yaşananları, savaş sonrasında İstanbul'un genel durumunu, roman kişilerinin yaşadıklarında yansıtmaya çalışırken belgelerden de yararlanarak açıklamalarda bulunur. Sözü edilen tarihlerin (8 Kasım 1918, "Ariane" torpil arama vapurunun İstanbul'a gelişi; 13 Kasım 1918, "Averof" kruvazörünün Dolmabahçe Sarayı önünde demirleyişi; 16 Mart 1920, İstanbul'un işgali vb.) öncesindeki, sonrasındaki gelişmeler, romandaki sosyal / tarihsel zaman faktörünü açıklamak için kullanılır. Savaş sona erdiğinde 11 yaşında olan Süleyman, mütareke yılları içinde büyür ve çevresinde olup bitenleri daha iyi algılamaya başlar.

"Süleyman dört bir yanına ibretle bakıyordu. İstanbul niçin bu kadar çok eğlenmek istiyordu? Savaş kazanılmış mıydı? Düşmandan, büyük bir zarar ödentisi mi alınmıştı? Ölenler yeniden dirilmiş miydi? Öyleyse neden böyle su gibi rakı içiliyor, delice dans ediliyor, kahkahalarla gülünüyor ve... ve herkesin gözü önünde öpüşülüyordu?"[8]

Savaş sonrasında İstanbul'da yaşananlar, iç monolog tekniği kullanılarak böyle eleştirilir. Böylece hem Süleyman'ın ruh durumu hem de bu ruh durumunun oluşmasına neden olan ayrıntılar yansıtılmış olur. Bununla birlikte yazar, anlatıcı kimliğini sürdürür ve döneme ilişkin tarihsel bilgiler vermeye devam eder.

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, İstanbul'un beş yıl sürecek olan işgaline zemin hazırlar. I. Dünya Savaşı yıllarının ve 2 Ekim 1923'te, işgal güçlerinin İstanbul'dan çekilişi ile sona eren bu mütareke döneminin Türk romanı için önemli bir kaynak olduğu bilinmektedir. *Sınıf Arkadaşları* da bu kaynaktan beslenen romanlarımızdan biridir. Cevdet Kudret'in dikkati çektiği asıl konu ise "savaş"ın kendisinden çok, yarattığı ekonomik dengesizlikler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sosyal çelişkilerdir.

"Cevdet Kudret Sınıf Arkadaşları'nda, işgal İstanbul'unu ve o günlerde ortaya çıkan karmaşayı, uzun bir sürecin devamı olarak nitelendirilebilecek bir yaklaşımla ele alır. Ancak onun asıl anlatmak istediği, savaş yıllarının getirdiği yoksullaşmadır. Bu nedenle roman kahramanı Süleyman'ın ve arkadaşlarının hikâyeleri, eleştirel gerçekçi bir bakışla verilmektedir. O, daha önceki günlerde yoksulluğu, sıkıntıyı, aldatmayı görmüş, insanların zenginler ve fakirler diye iki sınıfa ayrıldığını ve bunun her kademede geçerli olduğunu yaşayarak öğrenmiştir. Özellikle okul çevresi bu gözlemler için zengin örneklerle doludur. Yazar da Süleyman'ın okul çevresindeki arkadaşlarının hikâyelerini vererek bir dönemin panoramasını çizer. (...)"[9]

Çamaşırcı Hatice Kadın'ın; çalışkanlığı ile tanınan oğlu Behçet, sıvacı Cafer Baba'nın oğlu Veysel, okuldan kaçmayı alışkanlık edinmiş olan Cezmi, çöpçü babasıyla birlikte "adeta görünmeden" yürüyen Bilâl, Murat Paşa'nın oğlu Yakup, Cemil Malik Bey'in; çalışmak için hep başkalarına ihtiyaç duyan oğlu Kevkep, Süleyman'ın sınıf arkadaşları olarak karşımıza çıkarlar. Roman boyunca daha pek çok isimle tanışırız. Yazar bütün bu isimleri, onların aileleriyle ilgili olayları, durumları anlatırken bir dönemin sosyal yapısını da sergilemiş olur.

Gelir dağılımındaki eşitsizlik; özellikle memur kesimini, savaş yorgunu asker ailelerini, zamanın tüccar zihniyetine ayak uyduramayan küçük esnafı derinden etkiler. *Sınıf Arkadaşları* da daha çok onların romanıdır zaten. Halk yoksullukla, kıtlıkla mücadele ederken istifçilik, karaborsacılık, savaş vurgunlarını ihya eder. Çekilen onca yokluğa, savaş yenilgisinin ve işgalin verdiği üzüntü de eklenmiştir. İstanbul, işgalcilerce ele geçiril-

miştir. *Karıncayı Tanırsınız*'da Kurtuluş Savaşı'na katıldığını öğrendiğimiz yargıç Talat Bey'in[10] (Süleyman'ın sınıf arkadaşı Ferhat'ın babası) Rumelihisarı'nda bulunan dededen kalma yalısına Fransız binbaşı Gamelin yerleşecektir. Bu yerleşme öncesinde "üç gavur"un eve gelip keşifte bulunması ise vatansever bir aydın için usulsüz bir davranış olup haneye tecavüz niteliğini taşır. Talat Bey, dokuz ay sonra bir takayla Anadolu'ya geçer[11] ki bu durum, İstanbul'u dışarıda bırakan Anadolu hareketinin bir göstergesidir. Öte yandan işgal güçleriyle işbirliği halinde olan, sırtını onlara dayayıp mevki ya da para sahibi olanlar; keder ve sıkıntı içindeki halkın çok dışında bambaşka bir hayat sürdürürler.

Refik Halit'in (Karay) 2 Mayıs 1918'de "Yeni Mecmua"da çıkan ve "Harp Zengini" başlığını taşıyan yazısı[12], I. Dünya Savaşı'nın getirdiği yoksulluk ortamında farklı yaşayışlarıyla dikkat çekenleri konu alır. İlgili yazının ilk paragrafı şöyledir:

"İstanbul'a geldim geleli: 'Bunlar da kim? Nasıl adamlar böyle?' diye kendi kendime soruyorum. Hikâyeleriyle kulaklarım doldu; nereye uğrasam bahisleri geçiyor, kiminle konuşsam lakırdıları ediliyor; salonlarda süs düşkünü hanımlar gözleri parlayarak, kalemlerde parası kıt beyler hiddetlerinden sararak, sokaklarda aç dilenciler belki bize de talih bir gün yardım eder hülyasıyla kendilerini avutarak hep bunları düşünüyor, bunlarla uğraşıyor. Harp zenginleri hiç şüphe yok harpten, harbin kendinden fazla bizi meşgul ediyor. Zenginin malı züğürdün çenesini yorar derler, yiyip içme hususunda eski günlere nispeten çok az işlemeye mahkûm çenelerimizi şimdi harp zenginlerinin bahsi yoruyor. Hepimizi bütün canlıları, daima bu talih meselesini düşünürken görmeye o kadar alıştım ki karşıma geçip mütefekkir bir edayla gözleri uzaklarda meçhul şeylere dalan kedimden bile harp zenginlerine dair hülyalarla meşgul diye şüpheye düştüğüm oluyor!"[13]

Refik Halit'i şüpheye düşüren şey, İstanbul'un alışık olmadığı bu yaşayış karşısında duyulan şaşkınlığın sonucudur. *Sınıf Arkadaşları*'nda yansıtılan manzara da bu şaşkınlığın nedenlerinden sayılabilecek ayrıntılarla yüklüdür.

"(...) Genç, güzel ve Avrupa uygarlığına hayran kadınları kazanmak için onlara güleryüzle yaklaşmak gerektiğini işgal ordusu subayları pekâlâ biliyordu. Beyoğlu yakasında hemen her gece böyle bir toplantı olurdu. Ev sahibi, eşini dostunu karı ve kızlarıyla birlikte çağırır, sabahlara kadar yenilir, içilir, şarkı söylenir, Avrupalı misafirler Türk hanımlarına sarılır, dans edilirdi. Resmi çıkarlar elde etmek isteyenlere karşı her zaman sert ve hasis davranan bu subaylar, birtakım özel çıkarlar koparmak için etraflarında dönen bu şık kadın ve erkeklere karşıysa ne kadar yumuşak ve cömerttiler. Kenan'ın babası işte böyle bir toplantıda Osmanlı Bankası müdür muavinliğini ele geçirmişti. (...)"[14]

Karısının Fransız olduğu öğrenilince bankanın ikinci müdürü yapılan Mehmet Can Bey, Avusturya'dan 5 kuruşa aldığı şekeri İstanbul'da 250-300 kuruşa satan Cemil Malik Bey, ölenlerin adını hükümete bildirmediğinden onlar için verilen erzak sayesinde yüksek kazançlar elde eden Muhtar Kasım Efendi, harp zenginlerinin birer simgesine dönüşürler. Onları, Süleyman'ın sınıf arkadaşları olan çocukları sayesinde tanırız. Ne kadar yaramazlık yapsalar da ceza almayan çocukları sayesinde. Oysa sınıftaki diğer çocuklar, her geçen gün biraz daha yoksullaşan ailelerin çocuklarıdır ve bu yüzden de açlığa, sefalete alışık oldukları gibi hocanın verdiği cezalara da alışkındırlar.

"İşgalden sonra İstanbul'da başka bir hayat ve başka birtakım insan toplulukları ortaya çıktı.

Bir kere, savaş içinde hiç yoktan büyük servetler edinen yeni bir sınıf türemişti. Bunlar, şimdi paranın neler yapabileceğini denemek istiyordular."[15]

Romanın bu iki paragrafla başlayan 37. bölümü, Latince bir soru cümlesiyle başlar: "QUO VADIS?" (Nereye Gidiyorsun?) Bu soru, İstanbul'a; özellikle de "gece sabahlara kadar bir ışık denizi içinde" yüzen Beyoğlu'na sorulmaktadır; çünkü İstanbul'da "paranın neler yapabileceğini denemek" isteyen bazı topluluklar, bu semti bir zevk ve eğlence merkezi haline getirirler. 1870'teki büyük yangından sonra bugünkü durumuna kavuşmaya başladığı, edebiyatımıza girişinin de aynı yıllara rastladığı[16] bilinen semtin, Cevdet Kudret'in romanlarına yansıyan yönü, pek çok romanımızda gözlenen zengin ve konforlu yaşayışı (*Karıncayı Tanırsınız*) ile mütareke yıllarındaki eğlenceli hayatıdır (*Sınıf Arkadaşları*).

"Romanda Beyoğlu, Mütareke döneminde Osmanlı Devleti'nin mağlup sayılmasını zaferle kutlayan gayri müslimlerin gösterilerine sahne olur. İstanbul'un işgali burada büyük sevinç uyandırmış, sokaklarda 'zito' sesleriyle, zafer alayları düzenlenmiştir. Ayrıca işgal kuvvetlerini bağrına basan Beyoğlu, Bolşeviklerden kaçan Rus asilzadelerinin de ikinci vatanıdır."[17]

Ali Şükrü Çoruk, *Sınıf Arkadaşları*'nda Beyoğlu'na ilişkin anlatılanları böyle özetler. Mütareke yıllarında Beyoğlu, bir zihniyeti ve buna bağlı bir hayat tarzını simgeler ki Kudret'in, bu semti İstanbul'un dışında tutmasının nedeni de budur. O yıllarda Beyoğlu, garip bir eğlence anlayışı ve gaflet içindedir. Öte yandan "İstanbul'un asıl sahipleri", "evlerine kapanmış, lambalarını kısmış, seslerini kesmiş, korku ve şaşkınlık içinde"[18] beklemektedirler. Beklenen, umut edilen gerçekleşir; işgal güçleri İstanbul'dan çekilirler. Aynı Beyoğlu, Süleyman'ın gözüyle bu kez şöyle yansıtılır:

"... işgal orduları çekilip gidene kadar türlü coşkunlukların, 'zito' seslerinin, yabancı bayrakların, şen-

liklerin, fuhuşların birbirine karıştığı Beyoğlu, şimdi kepenklerini indirmeli, gözlerini kapamalı, ışığını söndürmeli değil miydi? Beyoğlu! Beyoğlu! Süleyman ondan tiksiniyor; onun işte böyle –âşığı tarafından yüzüstü bırakılmış bir kadın gibi– yalnız, haysiyetsiz, yardımcısız kalışına seviniyordu. (...)"[19]

Hayattan romana

Halit Ziya Uşaklıgil, Cevdet Kudret'e yazdığı 24 Kasım 1943 tarihli mektubunda şöyle der:

"Kitabınızda çeşit çeşit insan enmuzecleri yaşıyor. Sanki bunları Birinci Büyük Harbin maişet, sefalet, ıstırap, işkence yılları içine atıyorsunuz. Kitap yalnız bir hikâye değil aynı zamanda karışık bir devrin tarihi... Siz o yıllarda pek genç olmalıydınız. Bu müşahede yekûnunu nasıl tahattur edebildiniz? Eğer o devrin doğrudan doğruya tarihini yazsaydınız bu kadar belagati haiz bir eser vücuda gelmiş olmazdı..."[20]

Savaş başladığında Süleyman Cevdet (Yazarın, "üçleme"sinin eksenindeki kahramanına; kendi adını –bu adı yazarlığı boyunca hiç kullanmasa da– vermiş olduğunu burada belirtelim.), yedi yaşındadır. Babası Sadullah Efendi'nin askere alınması ve ardından da Musul'da şehit düşmesi, oturdukları evin Fatih yangınında yanması, hikâye ve romanlarına yansıyan derin izler bırakır yazarda. Eşi İhsan Kudret, "Cevdet, çocukluğunda ruhunu hırpalayan bu sonu gelmez felaketleri ne anımsamak, ne de anlatmak isterdi."[21] dese de Cevdet Kudret'in, hayatında değilse de yazdıklarında bu günleri anlatmaktan kendisini alamadığı görülmektedir.

"(...) Savaş bütün erkekleri öldürmemişti; kimileri yine evlerine dönmüş, fakat Süleyman'ın babası Abdullah bir daha gelmemiş ve Ayşe, Süleyman'ın annesi, hava kararlığı zaman bu şarkıyı söylemeye başlamıştı:

Hasretin gönlümde, lakin kim bilir sen nerdesin?"[22]

Çocukluğu, ilkgençliği; savaşın ve mütareke döneminin sıkıntılı yıllarına rastlayan yazar, Süleyman'ı da okuldaki ilk gününde tanıştırır bizlerle. Halit Ziya'nın vurguladığı nokta, söz konusu savaş sırasında henüz ilkokul çağında olan Kudret'in, gözlemlerindeki dikkatidir. Yalnızca *Sınıf Arkadaşları* değil, diğer iki romanı da anılarından, duyup gördüklerinden derlenmiş parçalarla doludur. Anne ve anneannesinin çabalarıyla büyümesi, yokluğa ve yoksulluğa karşın düzenli bir öğrenim görmesi, Kayseri'deki öğretmenliği, bu şehirde karşılaştığı insanlar, işsiz kalışı... Süleyman'ın otuz yıllık serüveni, Cevdet Kudret'in serüvenidir biraz da. Süleyman, pek çok yönüyle yazarın kendisi; yaşadığı birçok olay ve karşılaştığı durumlar da yazarın yaşadıkları olmakla birlikte, bu romanları "otobiyografik roman" olarak nitelendiremeyiz. Anlatıcı fonksiyonunun özellikleri ve olay örgüsünün, gerçek hayatta yaşananlardan ayrılan yönleri dikkate alındığında bu sonuca varılabilir.

1977'de, konuya ilişkin şöyle der yazar:

"Yazar, dış gözlemlerden yararlandığı gibi, kendi yaşantısından da yararlanabilir. Burada, anı yazarıyla hikâye ve roman yazarını birbirinden ayırmak gerekir. Anı yazarı doğrudan doğruya kendi özünü anlatır; hikâye ve roman yazarı ise, ilk iş olarak kendine yabancılaşır, kendi yaşantısından bazı ayrıntıları bir yabancıyı gözler gibi inceler, sonra da, kendi dışındaki bu yabancı 'ben'i, Flaubert'in Madam Bovary'yi özümsediği gibi, yeniden özümseyerek yazar.

Gerek hikâyelerimde, gerek 'Süleyman'ın Dünyası' genel başlığı altında toplanan roman üçlemesinde kendi yaşantımdan izler var elbette, ama, oradaki Süleyman ben değilim artık, benim dışımda bir kişi...

Halit Ziya'nın sözünü ettiği gözlemler toplamı, ya çok küçük yaşta –yedi sekiz yaşımda– kendi gördüklerim, ya çevremde dinlediklerim, ya da sonradan okuduklarımla gördüklerimin birleşmesinden oluşuyor. (...)"[23]

Hukuk Fakültesi'nden mezun olmakla birlikte; bu alanda çalışmayı düşünmeyen yazar, meslek olarak edebiyat öğretmenliğini seçer ve 14 Nisan 1934 tarihinde Kayseri Lisesi'ne atanır. Kayseri'de yaşadıkları, gözlemleri de *Havada Bulut Yok* romanına yansır. Halkevi'nin sosyal işler kolunda çalışırken şehrin unutulmuş kenar mahallelerini dolaşma fırsatı bulur.[24] Yoksul ve çileli hayatların tanığı olur, bu tanıklığını da okuruyla paylaşır.

"Kayseri'ye büyük umutlarla gitmiştim. Doğu uygarlığının başlıca merkezlerinden biri olan bu Orta Anadolu şehrinde Batı uygarlığına açık bir edebiyat havası estirmek ülküsüyle kafam doluydu. Sanki bulutların üstünde yüzüyordum. Ben bir İstanbul çocuğu idim. İlk kez çıktığım taşrada çok acı gerçeklerle, –Hüseyin Cahit'in ünlü kitabının adıyla söylemek gerekirse– birtakım 'Hayat-ı hakikiye sahneleri' ile karşılaştım. Kışın ayazında, karında paltosuz ve tabanı delik pabuçlarla gelen bazı öğrencileri görünce, bulutlardan yeryüzüne indim. Kimisinin evinde ışık bile yoktu, ders çalışmak için sokak lambasından yararlanıyorlardı. Edebiyat bunlar için düpedüz bir lükstü. (...)"[25]

1988'de böyle söyleyen yazar, ülküsünü ve sevgisini Süleyman'a yükler. Süleyman da kısa süren bir bocalama ve şaşkınlık sonrasında çocuklar için bir şeyler yapmak gerektiğine inanır ve bu inançla çalışır. Öğretmen Süleyman, düşünceleriyle olduğu kadar eğitim anlayışı, edebiyat öğretimine ilişkin görüşleriyle de yazarın kendisidir. Verdiği ilk dersten sonra, birtakım kuralları öğretmek yerine eserler okutmak gerektiğine inanan genç öğretmenin[26], Doğan Hızlan'ın kendisiyle yaptığı bir görüşmede; *"Edebiyat öğretimi, sınıf geçme kaygıları ve korkuları üzerine değil, sevgi temeli üzerine kurulmalıdır. Bunun için de metinden yola çıkmak gerekir."*[27] diyen Kudret'ten farklı olduğu söylenemez.

* * *

Süleyman'ın gözleyip yaşadıkları, I. ve II. Dünya Savaşı yıllarını da içine alan bir dönemde (1914-1943) geçer. "Böylece Türk toplumundan otuz yıllık bir kesit vermek" istediğini söyleyen yazar, bu tarz romanlara –hiçbir yerde yazıp söylemediğini belirtmekle birlikte– 'kesit roman' adını taktığını da ifade eder.[28] Üç romanda da Süleyman merkezdedir. Cevdet Kudret, tek bir kahramanın serüvenine dayanmayan bir tekniği uygulamak istemiş ve bunu denemiştir. "Bu fikri de Gogol'ün ünlü romanı *Ölü Canlar*'da uyguladığı teknikten"[29] aldığını söyler. Süleyman'ın ekseninde çeşitli çevreler verilir ve bu çevrelerin simgelediği sosyal sınıflar, çelişkiler, çatışmalar; oluşumlarının nedeni etkenlerle sunulur ki bunun da bir dönemin Türkiye'sinin atmosferini, savaş yıllarının ülkemizdeki etkilerini yansıtmak bakımından uygun bir yöntem olduğu söylenebilir.

"Süleyman'ın Dünyası" üst başlığıyla sunulan bu romanlardan ilki, 59; *Havada Bulut Yok*, 40; *Karıncayı Tanırsınız* ise 43 bölümden oluşur ve bölümlerden her biri ayrı bir başlık taşır. Kudret ayrıca her bölümün başına bir yazardan, düşünür ya da şairden aldığı sözlere yer verir; bu sözler de ilgili bölümün temasıyla doğrudan ilişkilidir. Yazarın bu alıntıları kullanması ve kimi bölümlerde bir röportajcı tutumu göstermesi, zamanında olumsuz eleştirilere de neden olmuştur. Sözgelimi, Fethi Naci *Havada Bulut Yok*'un yayınlanışı sonrasında yazdığı bir yazıda şöyle der: *"Cevdet Kudret, bir şehrin gerçeğini, sadece ileri bir aydın olarak görmüş; yaşamamış o gerçeği, dışardan görmekle yetinmiş. Anlattığı olayların içinde bulunmuş olabilir, anlattığı insanları yakından görmüş olabilir; ama bu, söylediklerimi yalanlamaz. Cevdet Kudret'in romanının bir röportaj durumuna düşmesinin sebebi budur. (...)"*[30]

Bugün bu romanlar –otuz yıl sonra– yeniden değerlendirilme şansına kavuşacak; kitapçı vitrinlerindeler çünkü. Romanda geldiğimiz nokta, gerek teknik açıdan gerekse anlatım yönünden farklı bir yerde olsa da Kudret'in romanları, toplumsal sorunlara eskisi gibi eğilmeyen günümüz romanının yanında farklı bir renk sunacak. Kitapların kapakları bile yalnızca fotoğraflarda kalan bir dönemin yaşayışını yansıtmaları bakımından dikkat çekici. Fotoğraflardaki insanlar bugün nerdedirler? Aramızdan birer birer çekilip gitseler de yaşadıklarına "uzak" gözüyle bakabilir miyiz? Yıllar geçmiş, koşullar değişmişse de sorunlarına benzer sorunlar bugün hâlâ yaşanmıyor mu? Bu romanlar yakın tarihimizin önemli bir dönemine tanıklık ediyor; bu tanıklığa ortak olmak da okuyucuya düşüyor. ◘

1 Cevdet Kudret, *Kalemin Ucu*, Cem Yayınevi, İstanbul 1991, s. 211.

2 Cevdet Kudret, *Sınıf Arkadaşları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, s. 7. (Sennur Sezer'in, alıntının da yapıldığı "Cevdet Kudret'in Romanlarının Günümüz İçin Önemi" başlıklı yazısı her üç romanda da yer almaktadır.)

3 Cevdet Kudret, *Kalemin Ucu*, Cem Yayınevi, İstanbul 1991, s. 211.

4 Cevdet Kudret, *Sınıf Arkadaşları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, s. 8-9.

5 Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul 1994, s. 145-146.

6 Cevdet Kudret, *Karıncayı Tanırsınız*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, s. 185-186.

7 Cevdet Kudret, *Sınıf Arkadaşları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, s. 27.

8 A. g. e. , s. 221.

9 Mehmet Törenek, *Türk Romanında İşgal İstanbulu*, Kitabevi Yayını, İstanbul 2002, s. 37- 38.

10 Cevdet Kudret, *Karıncayı Tanırsınız*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, s. 28.

11 Cevdet Kudret, *Sınıf Arkadaşları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, s. 173- 175.

12 Bu yazı, sürgünde yaşadığı Bilecik'ten 10 günlük izinle İstanbul'a gelen Refik Halit'in tekrar Bilecik'e gönderilmesi emrine neden olur; ancak Ziya Gökalp'in araya girmesiyle Talat Paşa'dan izin alınır ve yazar, İstanbul'da yaşamayı sürdürür. (Şerif Aktaş, Refik Halit Karay, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 40- 41.)

13 Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 464.

14 Cevdet Kudret, *Sınıf Arkadaşları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, s. 189- 190.

15 A. g. e. , s. 171.

16 Selahattin Özpalabıyıklar, *Türk Edebiyatında Beyoğlu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 9- 15.

17 Ali Şükrü Çoruk, *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu*, Kitabevi Yayını, İstanbul 1995, s. 83.

18 Cevdet Kudret, *Sınıf Arkadaşları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, s. 172.

19 A. g. e. , s. 229.

20 İhsan Kudret, Handan İnci, *Cevdet Kudret'e Mektuplar*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1995, s. 53.

21 İhsan Kudret, *İhsan Benimle Çalışır mısın?*, İnkılâp Kitabevi, s. 15.

22 Cevdet Kudret, *Sınıf Arkadaşları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, s. 249.

23 Cevdet Kudret, *Kalemin Ucu*, Cem Yayınevi, İstanbul 1991, s. 217- 218.

24 İhsan Kudret, *İhsan Benimle Çalışır mısın?*, İnkılâp Kitabevi, s. 96.

25 Filiz Nayır Deniztekin, "Cevdet Kudret: 'gelenekseli çağdaşlaştırmayı denemiştim'", Varlık, s. 970, Temmuz 1988, s. 15.

26 Cevdet Kudret, *Havada Bulut Yok*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, s. 37.

27 İhsan Kudret, Alpay Kabacalı, *Cevdet Kudret'e Saygı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 154.

28 Alpay Kabacalı, "Bilimin Işığı İle Edebiyatımızı Aydınlatan Araştırmacı", Gösteri, S.134, Ocak 1992, s. 8.

29 A. g. d. , s. 8.

30 Fethi Naci, *Gerçek Saygısı*, Açık Oturum Yayınları, Ankara 1959, s. 47.